

Fecr Yayınları: 527

TÜRKİYE'DE KUR'AN İSLAMI ARAYIŞLARI

Dr. Filiz ORHAN

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
VADİ GRAFİK TASARIM VE REKLAMCILIK LTD. ŞTİ.
İvedik Org. San. 1420. Cad. No: 58/1
Yenimahalle/ANKARA • Tel: (0312) 395 85 71
(Sertifika No: 47479)

1. Baskı: Mayıs 2022

ISBN: 978-625-8005-74-5

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mahallesi Boyacılar Sokak No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

TÜRKİYE'DE
KUR'AN İSLAMI
ARAYIŞLARI

Dr. Filiz ORHAN

Ankara 2022

Dr. Filiz ORHAN

1987 yılında Bursa'da doğdu. İnegöl Anadolu İmam Hatip Lisesinden mezun oldu. 2011 yılında Anadolu Üniversitesi İşletme Fakültesi ve Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesini eş zamanlı olarak bitirdi. 2014 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Sosyolojisi Bilim Dalında *Ergenlerin Dini Kimlik Kazanmalarında Sosyal Öğrenmenin Etkisi* başlıklı teziyle Yüksek Lisansını tamamladı. 2022 yılında Anadolu Üniversitesi İngilizce Öğretmenliği lisans programından mezun oldu. Aynı yıl Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Sosyolojisi Bilim Dalında *Türkiye'de Kur'an İslamı Arayışları* başlıklı teziyle doktorasını tamamladı. Yazarın makale, çeviri ve ulusal& uluslararası kongrelerde sunulmuş çeşitli tebliğleri vardır.

ÖN SÖZ

Din, modern dünyada yaşadığı epistemik krize rağmen bireylerin hâlâ anlamı kendisinde bulduğu bir referans seti olmaya devam etmektedir. Ciddi değişimlerin yaşandığı ve insanların hayata dair algılarını yeniden düzenleme durumunda kaldığı bu dünya, geleneksel din yorumları ile günümüz arasındaki mesafeyi dikkate alan yeni söylemler adına elverişli bir ortamı temsil etmektedir. Dinin modernite tarafından meşruiyetinin tartışmalı konuma getirilmesi, geleneksel yorumlara mesafeyle yaklaşılmasına ve ilerlemenin önünde engelleyici olarak görülen bu unsurların ayıklanmasına neden olmuştur.

Bu süreçlerin etkisinde kalan ülkelerden biri olan Türkiye’de yaşanan değişimlerin, Kur’an ile ilişkisinin yeniden yapılandırılmasına nasıl bir katkı sunduğu araştırmamızda ele alınmaktadır. Bunun yanı sıra Kur’an’ın kaynaklık açısından toplumsal, siyasal ve bireysel anlamda nasıl bir konum alacağı da aynı şekilde önem taşımaktadır. Buna ilişkin olarak Kur’an’ın otantisite açısından tek otorite önerisi olduğundan söz eden ve ana çerçevesini Kur’an’a ilişkin yorumların oluşturduğu “Kur’an İslamı” söylemi olarak adlandırılan bu kesitin projeksiyonundan hareketle gelenek ve modernite üst başlığı altında katılımcıların çeşitli konulara ilişkin yaklaşımları ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Yeni yaklaşımlar çerçevesinde ele alınan bu araştırma, toplumsal süreçlerin değişimine de ışık tutmak suretiyle toplumda dönüşümün bir nesnesi aynı zamanda bu akıntıyı yönlendiren bir özne olarak Türk sosyal bilim alanına mütevazı bir katkı sunmayı ümit etmektedir.

Öncelikle tez çalışması sürecince sabırla başaracağım konusundaki inancı, teşvik, destek ve teveccühlerini bir an olsun esirgemyen danışman hocam Prof. Dr. İhsan Toker’e büyük şükran borçluyum. Kur’an ile ilgili katıldığım bir kongrede tez konusu hususundaki arayışımı bilen değerli hocam Dr. Necdet Subaşı’nın önerisiyle başlamış olduğum bu yolculukta maddi ve akademik anlamda katkılarını her zaman hissettiğim kendisine de teşekkür ederim. Ayrıca araştırmaya dair akademik süreçlerimde desteğini gerek araştırmacının okunması anlamında gerekse de yaşadığım zorluklarda desteğini daima hissettiğim Dr. Öğr. Üyesi Fatma Çakmak ve Arş. Gör. Tuğrul Avcı’ya müteşekkirim. Şüphesiz, çalışmanın gerçekleşmesinin

her aşamasına tanıklık etmiş, mülakatlarıma dahi dâhil olmuş başta en önemli destekçim değerli ailem olmak üzere hocalarıma, arkadaşlarıma ayrı ayrı teşekkür ediyorum. Hasılı akademik anlamda desteğini esirgemeyen Ali Bardakođlu başta olmak üzere Kur’an İslamı’nın bütünlüklü bir çerçeveye dönüşmesine katkıları olan Süleyman Ateş, Hüseyin Ateş, M. Sait Hatibođlu, Bayraktar Bayraklı’ya da nezaketle beni kabulleri ve samimiyetle gönüllerini açmalarından dolayı teşekkürü bir borç bilirim. Son olarak araştırmanın meydana gelmesini sağlayan Kur’an İslamı söylemi temsilcilerinin her birine, ilgileri, yardımları ve gösterdikleri insanîyet açısından teşekkür ediyorum.

Filiz Orhan
Ankara 2022

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	5
İÇİNDEKİLER	7
TABLolar LİSTESİ	11
KISALTMALAR	12

GİRİŞ	13
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU	13
2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	20
3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEM VE SINIRLILIKLARI	24
3.1. Araştırma Süreci ve Araştırmacının Rolü	26
3.2. Araştırmanın Katılımcıları	28
3.3. Verilerin Toplanması	28
3.4. Görüşmeler	29
3.5. Verilerin Analizi	33
3.6. Literatüre İlişkin Bilgiler	34

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE	45
1.1. KUR'AN'A İLİŞKİN TARİHSEL SÜREÇ	45
1.2. MODERN DÖNEMDE KUR'AN ALGILARI	46
1.3. KUR'ANCILIK/İSLAMCILIK/MEALCİLİK OLGUSU İLE İLGİLİ KARŞILIKLAR	53
1.3.1. Kur'an İslamı	53
1.3.2. Kur'ancılık	54
1.3.3. Mealcilik	56
1.4. İSLAM DÜNYASINDA KUR'AN MERKEZLİ TARTIŞMALAR	57
1.5. KUR'AN'A YÖNELİK TUTUMLARI	64
1.6. TÜRK MODERNLEŞMESİNDE KUR'AN MERKEZLİ SÖYLEM ARAYIŞLARI	66
1.7. KUR'AN İSLAMI SÖYLEMİNİN ETKİLENDİĞİ KAYNAKLAR	84
1.7.1. Oryantalizm	84
1.7.2. Türkiye'de İslami Hareketin Etkileri	86
1.8. TÜRKİYE'DE KUR'AN İSLAMI'NIN ŞEKİLLENME KALIPLARI	88
1.8.1. "İslamcı Kur'ancı"	91
1.8.2. "Modern Kur'ancı"	92
1.8.3. "Modernist"	92
1.9. BİR SÖYLEM OLARAK "KUR'AN İSLAMI"	93
1.9.1. "Kur'an İslamı"nın Rasyonelleştirilmesi	94
1.9.2. "Anlatının Bağlılarınca Paylaşılan Bir Anlamı Olması"	94
1.9.3. "Kur'an İslamı" Söylemine İlişkin Tipler	94
1.9.4. Katılımcıların Öz Tanımları	97
1.9.4.1. Akademik	97
1.9.4.2. Sivil	102

İKİNCİ BÖLÜM

YAŞAM ÖYKÜLERİ -----	107
2.1. SOSYAL AĞLAR İLE DÖNÜŞÜM-----	107
2.1.1. Aile İlişkisi içinde Bir Sosyal Ağa Dâhil Olma-----	109
2.1.1.1. Medrese Eğitiminin Geçenler-----	109
2.1.1.2. Medrese Eğitiminin Geçmeyenler-----	114
2.1.2. Arkadaşlık İlişkisi İçinde Sosyal Ağa Dâhil Olma-----	118
2.1.2.1. İlahiyat Eğitiminin Geçenler-----	119
2.1.2.2. İlahiyat Eğitiminin Geçmeyenler-----	122
2.2. “KAYNAKLAR” İLE DÖNÜŞÜM-----	139

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR’AN İSLAM’ININ İSLAM’I -----	149
3.1. İSLAM’IN YENİDEN İNŞASI (DİNDE “OTORİTE”NİN YENİDEN TEŞEKKÜLÜ)-----	149
3.2. TANRI’NİN YETKİ ALANININ YENİDEN TAYİNİ-----	155
3.3. KAYNAĞA YÖNELİK ELEŞTİRİLER-----	162
3.3.1. Kur’an’ın İslam’ın Tek Kaynağı Olduğu İddiası ve Kur’an ile İlişkinin Değişimi-----	162
3.3.2. Kur’an’ın Yerine “Anlam”ın Geçmesi: Arapça Yerine “Ana Dil” -	181
3.3.3. Kur’an (Mushaf) ile İlişki Biçiminin Değişimi-----	185
3.3.4. Kur’an’a İlişkin Geleneksel Okuma Biçimlerinin Değişimi-----	187
3.4. GELENEĞE YÖNELİK ELEŞTİRİ: GELENEĞİN “AYIKLANMASI”	192
3.4.1. Hadisi Kültürel Kaynak Olarak Görenler-----	217
3.4.2. Hadisi Doğrudan Dinî ya da Kültürel Kaynak Olarak Nitelendirmekten Kaçınanlar-----	218
3.4.3. Hadisi Dinî Kaynak Olarak Görenler-----	220
3.5. GELENEĞİN ORTAYA KOYDUĞU YANLIŞ PEYGAMBER ALGISI-----	221
3.5.1. Peygamber Algısının Değişimi: Yetkisizleştirilen Nübüvvet Karşısında Peygamber’in “Örnekligi”nin Öne Çıkarılması-----	223
3.5.2. “Resul” Kavramının Peygamber Dışında Bir Otoriteyi Çağrıştıracak Şekilde Genişletilmesi-----	233
3.6. KÜLTÜREL İSLAM: KUR’AN ETRAFINDA OLUŞAN KÜLTÜR-----	236
3.6.1. Geleneğe Ait Kültürel Unsurların Değişimi: Türbeler-----	236
3.6.2. Modern Zamanla Birlikte Kutsal Zaman Algısındaki Değişim: “Kandiller”-----	238
3.6.3. Sosyoekonomik Bir Çıkar Grubu Olarak “Tarikatlar”-----	241
3.7. MODERNLİĞİN YENİDEN İNŞASI-----	245
3.7.1. Modern İslam-----	245
3.7.2. Bireysel Yönelimli Bir İslam-----	256
3.7.2.1. Kur’an İle İletişimin Doğrudan Bir Yolu Olarak Meal-----	259
3.7.2.1.1. “Meal”in Serencamı-----	259
3.7.2.1.2. Değişen “Meal” Algısı: “Çeviri”-----	261
3.7.2.1.3. “Meal”in Önemi-----	265
3.7.2.1.4. “Meal”lerde Metin Merkezli Kur’an Algısı-----	269
3.7.2.2. Otorite’nin Sıradan İnsana Tahvili-----	276

3.7.3. Toplumsal Hayatın Dinamiklerinin Değişimi -----	291
3.7.3.1. İslam'ın Hukuki Çerçevesinin Modern Bir Yorumu Olarak Ahkâm-----	291
3.7.3.1.1. Ahkâmın Değişimi Karşısında Çözümü İslam'da Görenler -----	300
3.7.3.1.2. Ahkâmın Değişimi Karşısında Çözümü Bilimde Görenler -----	304
3.7.3.2. Yönetime İlişkin Görüşleri-----	306
3.7.3.2.1. Yönetimin Değişen Çehresi: İslam'ın Siyasaldan Toplumsala Evrimi-----	314
3.7.3.2.2. Laikliğin Değişen Çehresi: “Dışlayıcı” Laiklik Algısından “Özgürleştirici” Laiklik Algısına Evrimi -----	318
3.7.3.2.3. Türkiye’de Din Devlet İlişkileri Bağlamında Laiklik	321
3.7.3.3. Günümüzdeki Yeni Dini Hareketlere İlişkin Tutumları ---	332
3.7.3.3.1. Neoselefizm -----	332
3.7.3.3.2. Neosufizm -----	335
3.7.3.3.3. İslamcılığın Dönüşümü: Muhafazakârlık -----	342
3.7.3.3.4. Muhafazakârlıkla Karşılaşan “İslamcılık” -----	348
3.7.3.3.5. Milliyeti Güçlendirici bir Unsuru olarak Türk İslamı	358
3.7.3.4. Batı Karşısında Müslümanlar-----	360
3.7.3.4.1. İslam Epistemisini Sorumlu Tutma -----	360
3.7.3.4.2. Bilimsel Gelişmenin Gerisinde Kalındığı İddiası ----	361
3.7.3.5. Bir Öteki Olarak Batı -----	365

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KATILIMCILARIN DÜŞÜNSEL TERCİHLERİ -----	371
4.1. TEZLER -----	371
4.1.1. Kaynakların Otantikliği Tartışmaya Açılmalıdır-----	371
4.1.2. Hadisleri Doğrudan ya da Dolaylı Dinî Kaynak Olarak Kabul Etme -----	371
4.1.3. Hadisin Tarihsel, Sünnetin Evrensel Olarak Algılanması -----	371
4.1.4. Kur'an Peygamberden Bağımsız Düşünülemez-----	372
4.1.5. Peygamber Örneklik Açısından Diğer İnsanlardan Üstündür-----	372
4.1.6. Peygamber'in Sözü'nün Bağlayıcılığı: “Hükmetme” Yerine “Hikmet” -----	373
4.1.7. Hukuk Yerine Evrensel Olan Ahlaki Boyut Öne Çıkarılmalıdır--	373
4.1.8. Hadis Belli Şartların Fıkhi Yorumlarıdır -----	373
4.2. KUR'AN'A İLİŞKİN YENİ KAVRAMSALLAŞTIRMALAR -----	375
4.2.1. Kur'an Dinde Tek Otorite, Tek Kaynaktır.-----	376
4.2.2. Kur'an'da Nesh Yoktur, Kitabın Tamamı Muhkemdir -----	376
4.2.3. Kur'an Anlaşılır-----	378
4.2.4. Kur'an Devrimcidir (Yenilikçidir), Kavramlara Yeni Anlamlar Yüklemiştir -----	379
4.2.5. Kur'an Anlaşılarak Okunmalıdır -----	380
4.2.6. Sıradan İnsan Kur'an'ı Doğrudan Anlayabilir ve Yorumlayabilir -	381
4.2.7. Mealle Buluşma Gereklidir-----	381
4.3. BİREYSEL DİN ALGISI -----	381

4.3.1. Modern Yeni Bir Durumdur-----	382
4.3.2. Tarihsevciler Modernisttir -----	383
4.3.3. Ahkâm Yeni Duruma Uygun Olarak Yorumlanabilir -----	383
4.3.4. Her İnanç Yönetimde Temsil İmkânı Bulmalıdır -----	383
4.3.5. Yönetimin Adı değil, İçeriği Önemlidir -----	384
4.3.6. Yönetim “Adalet” İlkesine Dayanmalıdır -----	384
4.3.7. “Kaynaklara Dönme” ile Aslında Modern Zamana Uygun Olarak Yeni Bir Toplum İnşası Kastedilmektedir -----	385
4.4. İLİŞKİLER -----	385
4.4.1. Kendi Aralarında -----	385
4.4.2. Uzlaşmalar -----	385
4.4.3. Aralarındaki Temel İhtilaflar -----	386
4.4.3.1. Evrensellik-Tarihsellik -----	386
4.4.3.2. Ahkâm Ayetlerinin Yorumlanma Sorunsalı -----	388
4.4.3.3. Birbirlerine Yönelik Algıları -----	394
4.4.3.3.1. İslamcı Camiadan Gelenler-----	394
4.4.3.3.1.1. Beşerî İktidarlara Ontolojik Olarak Karşıt Du- rumda Konumlananlar -----	394
4.4.3.3.2. Muhafazakârlıkla Uyumlu Bir Söyleme Evrilmiş Olanlar -----	395
4.4.3.3.2.1. Muhafazakâr Adlandırmasına Tabi Olanlar---	396
4.4.3.3.2.2. Muhafazakârlıkla Uyumsuz Olanlar-----	396
4.4.3.3.2.3. Rejimin Yanında Konumlananlar -----	397
4.4.3.3.3. İslamcı Camiadan Gelmeyenler -----	398
4.4.4. Kendi Dışındakilere Bakış -----	398
4.4.4.1. Ehl-i Hadis’e Karşı Tutumlar-----	398
4.4.4.2. Seküler Kesime İlişkin Bakışı -----	399
SONUÇ -----	391
KAYNAKÇA -----	415

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Katılımcıların Kur'an'a Yönelik Tutumları-----	64
Tablo 2. Türkiye'de Kur'an İslam'ının Şekillenme Kalıpları -----	88
Tablo 3. İslam'a Dair Modern Arayışları Olan Dergilerin Sınıflandırılması -----	89
Tablo 4. Akademik Katılımcıların Kur'an İslamı Tanımına İlişkin Tutumları-----	97
Tablo 5. Sivil Katılımcıların Kur'an İslamı Tanımına İlişkin Tutumları-----	102
Tablo 6. Kur'an İslam'ının Otantisitelere İlişkin Tutumlarının Da- yanmış Olduğu Referanslar-----	245
Tablo 7. Modern'in Algılanma Biçimleri -----	248
Tablo 8. Gelenek ve Modern Kadın Algısına İlişkin Referanslar ----	293
Tablo 9. Katılımcıların Demokrasiye İlişkin Tutumları-----	313
Tablo 10. Katılımcıların Laikliğe İlişkin Tutumları-----	329
Tablo 11. Müslümanların Cihat Karşısında Değişen Tutumları ----	333
Tablo 12. Katılımcıların Muhafazakârlığa İlişkin Tutumları -----	346
Tablo 13. Müslüman Dışındakilerle (Ehl-i Kitap) ile İlişkiler-----	367